

Таразский государственный университет им. М.Х. Дулати

УДК 338.341(574)

На правах рукописи

АБИЛДАЕВ СУЛТАН ТАЛАСБАЕВИЧ

**Проблемы конкурентоспособности региональной экономики:
теория и практика**

Шифр «6D050600-Экономика»

Диссертация на соискание ученой степени доктора философии (PhD)
по направлению «Экономика»

Научные консультанты:

**доктор экономических наук, профессор
Аймен А. Т.,**

ТарГУ имени М.Х.Дулати, г. Тараз,
Казахстан

Professor, PhD Стефан Дырко,
Górnośląskiej Wyższej Szkole Handlowej
im. W. Korfanteo w Katowicach, Polska.

Республика Казахстан

Тараз, 2013

СОДЕРЖАНИЕ

ОБОЗНАЧЕНИЯ И СОКРАЩЕНИЯ.....	3
ВВЕДЕНИЕ.....	4
1 ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ РЕГИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ.....	12
1.1 Сущность и виды конкурентоспособности. Особенности региональной конкурентоспособности.....	12
1.2 Факторы конкурентоспособности в контексте ведущей зарубежной практики.....	28
1.3 Методические подходы к количественной оценке конкурентоспособности региональной экономики.....	42
2 АНАЛИЗ РЕГИОНАЛЬНОЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ЖАМБЫЛСКОЙ ОБЛАСТИ РК В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ.....	60
2.1 Исследование социально-экономической дифференциации регионов РК...	60
2.2 Анализ экономической среды и конкурентных преимуществ Жамбылской области	79
2.3. Корреляционно-регрессионный анализ факторов конкурентоспособности Жамбылской области.....	101
3 ПЕРСПЕКТИВЫ ПОВЫШЕНИЯ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ЖАМБЫЛСКОЙ ОБЛАСТИ НА ОСНОВЕ СБАЛАНСИРОВАННОГО РАЗВИТИЯ РЕГИОНОВ РК.....	117
3.1 Совершенствование структурной политики региона.....	117
3.2 Развитие новых конкурентных возможностей Жамбылской области.....	126
3.3 Повышение качества человеческого капитала региона на основе стимулирования его инновационной активности.....	134
ЗАКЛЮЧЕНИЕ.....	146
СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ.....	150
ПРИЛОЖЕНИЯ.....	160

АННОТАЦИЯ

диссертации на соискание ученой степени доктора философии (PhD)
по направлению «Экономика»

АБИЛДАЕВ СУЛТАН ТАЛАСБАЕВИЧ

Проблемы конкурентоспособности региональной экономики: теория и практика

Актуальность темы исследования. В условиях регионализации экономики и глобализации мировых рынков товаров и услуг именно регионы выступают как самостоятельные субъекты конкуренции. Они состязаются между собой за инвестиционные ресурсы (государственные, частные и иностранные), привлечение предприятий-налогоплательщиков, а также за все источники ресурсов и рынки сбыта, при этом являясь самостоятельными субъектами на национальных и международных рынках.

Устойчивое развитие регионов возможно лишь при наличии благоприятных условий в стране, таких, как макроэкономическая среда, способствующая росту, занятости населения, стабильности, и системы налогообложения и регулирования, стимулирующие развитие бизнеса и создание рабочих мест. Большинство сравнительных преимуществ страны определяется спецификой ее регионов, и эффективная национальная стратегия конкурентоспособности требует учета особенностей (как возможностей, так и слабых мест) регионов.

Для Казахстана проблема повышения конкурентоспособности при динамичном развитии рыночных отношений имеет особое значение. Поскольку конкурентоспособность национальной экономики – это суммарная конкурентоспособность ее предприятий, товаропроизводителей, территорий, городов, регионов, соответственно, одним из путей экономического роста является стимулирование повышения конкурентоспособности на уровне отдельного предприятия, отрасли, региона. В связи с этим, исследование теоретических, методологических и практических вопросов региональной конкурентоспособности областей Казахстана и разработка предложений по совершенствованию организационно-экономических механизмов её совершенствования является актуальной проблемой.

Объектом исследования является региональная конкурентоспособность субъектов Жамбылской области в сопоставлении с другими регионами Республики Казахстан.

Предметом исследования является совокупность социально-экономических отношений, определяющих региональную конкурентоспособность Казахстана.

Цель и задачи работы. Целью диссертационной работы является разработка рекомендаций и предложений по повышению конкурентоспособности Жамбылской области Республики Казахстан на основе системного исследования вопросов теории, методологии и практики региональной конкурентоспособности.

Для достижения поставленной цели были определены и решены **следующие задачи:**

- исследовать теоретические основы конкурентоспособности региональной экономики, обобщить виды конкурентоспособности, и особенности региональной конкурентоспособности;

- выявить факторы конкурентоспособности в контексте ведущей зарубежной практики; систематизировать методологические подходы к статистическому измерению конкурентоспособности в процессе эволюции системы исходных представлений;

- исследовать социально-экономическую дифференциацию регионов РК, произвести анализ экономической среды и конкурентных преимуществ Жамбылской области, определить проблемы обеспечения ее региональной конкурентоспособности;

- оценить перспективы повышения конкурентоспособности Жамбылской области РК посредством совершенствования структурной политики региона на основе его сбалансированного развития;

- предложить систему мер по развитию новых конкурентных возможностей Жамбылской области, в том числе и за счет создания туристского кластера в регионе и повышения качества человеческого капитала на основе стимулирования его инновационной активности.

Теоретическую и методологическую основу исследования составили: эволюционная теория экономического развития, концепция национальных конкурентных преимуществ, основные положения институциональной теории, концепция региональной конкурентоспособности. Также использованы методологические разработки Организации по экономическому сотрудничеству и развитию (ОЭСР), методология Всемирного экономического форума (ВЭФ), методология Международного института развития менеджмента (МИРМ), различные индикаторы Отчетов международных органов и департаментов.

Научная новизна определяется тем, что в диссертации проведено исследование основных индикаторов региональной конкурентоспособности и предложены пути их совершенствования и эффективного использования в практике Жамбылской области:

- на основе теоретического исследования сущности и природы конкурентоспособности выделена специфика региональной конкурентоспособности внутри классификации основных видов конкурентоспособности;

- изучение передового мирового опыта позволило выявить актуальные

направления эффективной региональной политики в стране и способы решения проблем регионального развития;

- систематизированы методологические подходы к измерению региональной конкурентоспособности путем расчета традиционных индикаторов и интегральных показателей;
- произведен комплексный анализ конкурентоспособности Жамбылской области РК, позволивший оценить, наряду с имманентными проблемами, также и экономическую среду вместе с конкурентными преимуществами региона;
- определены новые, нетрадиционные пути повышения конкурентоспособности Жамбылской области РК на основе совершенствования структурной политики региона, его сбалансированного развития и создания туристского кластера с соответствующей инфраструктурой;
- стимулирование инновационной активности и повышение качества человеческого капитала Жамбылской области рассмотрено и обосновано как мощный резерв конкурентных возможностей региона.

Основные положения, выносимые на защиту.

– Исследование сущности и природы конкурентоспособности позволило выделить специфику региональной конкурентоспособности, разработать авторскую сводную классификацию конкуренции по 12 ключевым критериям.

– На основе систематизации методологических подходов к измерению региональной конкурентоспособности сделан вывод о том, что, несмотря на различия, они включают одни и те же главные компоненты-«драйверы».

– Исследование социально-экономической дифференциации регионов РК выявило негативные последствия опережающего развития сырьевого сектора республики.

– Разработанный SWOT-анализ выявил сильные и слабые стороны, внешние возможности и угрозы Жамбылской области РК.

– Изысканы нетрадиционные пути повышения конкурентоспособности Жамбылской области РК на основе внедрения элементов BSC, стимулирования инновационной активности и повышения качества человеческого капитала области.

Теоретическая и практическая значимость исследования. Выводы и предложения, сформулированные в диссертационной работе, могут способствовать совершенствованию структурной политики региона, поскольку сбалансированное развитие инициирует решение проблемы обеспечения устойчивой и долговременной динамики социально-экономических процессов на региональном уровне; в процессе преподавания соответствующих дисциплин, в частности «Региональная экономика и управление»,

«Региональная конкурентоспособность», «Управление региональной экономикой» и других дисциплин.

Практические результаты диссертационного исследования использованы в деятельности акимата Жамбылской области, Верхнесилезского экономического университета (г. Катовица, Польша), учебном процессе Таразского государственного университета им. М.Х. Дулати, о чем свидетельствуют полученные соответствующие Акты и справки о внедрении.

Основное содержание диссертации отражено в более чем 26 работах, в том числе: 1 монография, 3 статьи – по результатам Международных научно-практических конференций (1 – в дальнем, 1 – в ближнем зарубежье), 3 статьи – в республиканских научных журналах, рекомендованных ККСОН МОН РК, 1 – в зарубежном научном издании «Actual Problems of Economics», входящем в базу данных Scopus.

ӘБІЛДАЕВ СҰЛТАН ТАЛАСБАЙҰЛЫ

Аймақтық экономиканың бәсекеге қабілеттіліктің мәселелері: теория және тәжірибе

«Экономика» мамандығы бойынша философия докторы (PhD) ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертациясына

ТҮЙІНДЕМЕ

Зерттеу тақырыбының өзектілігі. Экономиканы аймақтандыру және тауарлар мен қызметтердің халықаралық нарығын жақандандыру жағдайында бәсекелестіктің өзіндік субъектілері ретінде аймақтар қарастырылады. Олар инвестициялық ресурстар үшін (мемлекеттік, жеке меншік, шетелдік), салық төлеуші кәсіпорындарды тарту, барлық ресурстар көздері мен өткізу нарықтары үшін өзара бәсекеге түседі, сонымен атар олар ұлттық және халықаралық нарықта жеке субъектілер болып табылады.

Аймақтардың тұрақты дамуы өсуге әсер ететін, жергілікті халықты жұмыспен қамтуды, тұрақтылықты, салық салу жүйесін және оны реттеуді, бизнестің дамуын ынталандыруды және жұмыс орындарын қалыптастыруды қамтамасыз ететін макроэкономикалық орта сияқты елде қолайлы жағдайлардың болуы кезінде ғана мүмкін. Елдің коп артықшылықтары оның аймақтарының ерекшелігімен айқындалады, бәсекеге қабілеттіліктің тиімді ұлттық стратегиясы аймақтардың осы ерекшеліктерін (мүмкіндіктері мен әлсіз жақтары) ескеруді талап етеді.

Қазақстан үшін нарықтық қатынастардың серпінді даму жағдайында бәсекеге қабілеттілікті жоғарлату мәселесі ерекше мәнге ие. Ұлттық экономиканың бәсекеге қабілеттілігі – бұл оның кәсіпорындарының, тауар өндірушілерінің, территориясының, қалаларының, аймақтарының бәсекеге қабілеттіліктерінің жиынтығы, сәйкесінше, экономикалық өсуді ынталандырудың бір жолы ретінде бәсекеге қабілеттілік деңгейін жеке кәсіпорын, сала, аймақ деңгейінде қарастыру керек. Осыған байланысты Қазақстанның облыстарының аймақтық бәсекеге қабілеттілігінің теориялық, әдіснамалық және практикалық мәселелерін зерттеу және оны жетілдіретін ұйымдастырушылық – экономикалық механизмдерін дамыту бойынша ұсыныстарды әзірлеу өзекті мәселе болып табылады.

Зерттеу объектісі болып Жамбыл облысының субъектілерінің Қазақстан Республикасының басқа аймақтарымен салыстырылған аймақтық бәсекеге қабілеттілігі.

Зерттеу пәні болып Қазақстанның аймақтық бәсекеге қабілеттілігін анықтайтын әлеуметтік – экономикалық қатынастардың жиынтығы табылады.

Жұмыстың мақсаттары мен міндеттері. Диссертациялық жұмыстың мақсаты Қазақстан Республикасының Жамбыл облысының бәсекеге қабілеттілігін аймақтық бәсекеге қабілеттіліктің теориясы, әдіснама және практикасы мәселелерін жүйелі түрде зерттеу негізінде жоғарлату бойынша ұсыныстарды дайындау.

Қойылған мақсатта жету барысында **келесідей міндеттер** анықталды және шешілді:

- аймақтық экономиканың бәсекеге қабілеттілігінің теориялық негіздерін зерттеу, бәсекеге қабілеттілік түрлерін және аймақтық қабілеттіліктің ерекшеліктерін жалпылау;

- басты шетелдік тәжірибе мәтінінде бәсекеге қабілеттіліктің факторларын анықтау; бастапқы көзқарас жүйесінің даму үдерісіндегі бәсекеге қабілеттілікті статистикалық өлшеуге әдіснамалық жолдарды жүйелеу;

- ҚР аймақтарының әлеуметтік-экономикалық дифференциациясын зерттеу, Жамбыл облысының экономикалық ортасына және бәсекелік артықшылықтарына талдау жасау, оның аймақтық бәсекеге қабілеттілігін қамтамасыз етуінің мәселелерін анықтау;

- ҚР Жамбыл облысының бәсекеге қабілеттілігінің жоғарлау болашағын тепе-теңдік даму негізінде аймақтық құрылымдық саясатты дамыту арқылы бағалау;

- Жамбыл облысының бәсекеге қабілеттілігінің жаңа мүмкіндіктерін дамыту бойынша шаралар жүйесін ұсыну, соның ішінде туристік кластерді дамыту және инновациялық белсенділікке ынталандыру негізінде адам капиталы сапасын жоғарлату арқылы.

Зерттеудің теориялық және әдіснамалық негізін құрады: экономикалық дамудың эволюциялық теориясы, ұлттық бәсекелестіктің артықшылықтары тұжырымдамасы, институттық теорияның негізгі жағдайлары, аймақтық бәсекеге қабілеттіліктің тұжырымдамалары. Сонымен қатар экономикалық әріптестік пен дамуы бойынша Ұйымының (ЭӘДҰ) әдіснамалық дайындамалары, Дүниежүзілік экономикалық форумның (ДЭФ) әдіснамалары, Менеджмент дамуының халықаралық институтының әдіснамасы (МДХИ), халықаралық органдар мен департаменттердің есептерінің түрлі индикаторлары.

Ғылыми жаңалығы диссертацияда аймақтық бәсекеге қабілеттіліктің негізгі индикаторларына зерттеу жасалғанымен және оларды жетілдіру жолдары мен Жамбыл облысында практика тұрғысында тиімді пайдалану жолдары ұсынылғанымен анықталады:

- Бәсекеге қабілеттіліктің мәні мен табиғатын теория негізінде зерттеу барысында бәсекеге қабілеттіліктің жіктелген негізгі түрлерінің ішінен аймақтық бәсекеге қабілеттіліктің ерекшелігі айқындалды;
- Әлемдік озат тәжірибені зерттеу елдегі тиімді аймақтық саясаттың өзекті бағыттарын және аймақтық даму мәселелерін шешу жолдарын айқындауға мүмкіндік берді;

- Дәстүрлі индикаторлар мен интегралды көрсеткіштерді есептеу жолы арқылы аймақтық бәсекеге қабілеттілікті өлшеудегі әдіснамалық жолдары жүйеленді;
- Иманентті мәселелермен қатар экономикалық орта мен аймақтың бәсекелестік артықшылықтарын бағалауға мүмкіндік беретін ҚР Жамбыл облысының бәсекеге қабілеттілігіне кешенді талдау жасалды;
- Аймақтың құрылымдық саясатына, оның теңестірілген дамуы мен сәйкес келетін инфрақұрылымы бар туристік кластерді қалыптастыру негізінде ҚР Жамбыл облысының бәсекеге қабілеттілігін жаңа дәстүрлі емес жолдары анықталды;
- Жамбыл облысында инновациялық белсенділікті ынталандыру және адам капиталының сапасын жоғарлату аймақтың бәсекелестік мүмкіндіктерінің қуатты қоры ретінде қарастырылып, негізделді.

Қорғауға шығарылатын негізгі тұжырымдар:

- Бәсекеге қабілеттіліктің мәні мен табиғатын зерттеу аймақтық бәсекеге қабілеттіліктің ерекшеліктерін айқын көрсетуге, бәсекелестіктің 12 негізгі көрсеткіштер бойынша авторлық жинақ жіктемесін жасап шығаруға мүмкіндік берді.
- Аймақтық бәсекеге қабілеттілікті өлшеудің жүйеленген әдіснамалық жолдары негізінде айырмашылықтарына қарамастан олар сол негізгі компоненттер – драйверлерден тұрады деген қорытындыға әкелді.
- ҚР аймақтарының әлеуметтік-экономикалық жіктелуін зерттеу республикада шикізат секторының өз кезеңінен жылдам дамуының теріс жақтарын көрсетті.
- Жасалған SWOT-талдау ҚР Жамбыл облысының күшті және әлсіз, сыртқы мүмкіндіктері мен қауіптерін айқындады.
- BSC элементтерін ендіру, инновациялық белсенділікті ынталандыру және облыстың адам капиталы сапасын жоғарлату негізінде ҚР Жамбыл облысының бәсекеге қабілеттілігін жоғарлатудың дәстүрлі емес жолдары қарастырылды.

Зерттеудің теориялық және практикалық маңыздылығы.

Диссертациялық жұмыста келтірілген қорытындылар мен ұсыныстар аймақтың құрылымдық саясатын жетілдіруде септігін тигізеді, тепе-тенді даму аймақтық деңгейдегі әлеуметтік-экономикалық үрдістердің тұрақты және ұзақ мерзімді динамикасын қамтамасыз ету мәселелерінің шешімін табуға жол ашады; сонымен қатар «Аймақтық экономика және басқару», «Аймақтық бәсекеге қабілеттілік», «Аймақтық экономиканы басқару» пәндерін және басқа пәндерді жүргізуде де.

Диссертациялық зерттеудің практикалық нәтижелері Жамбыл облысының әкімшілігінде, Верхнесилез экономикалық университетінде (Котовица қ., Польша), М.Х.Дулари атындағы Тараз мемлекеттік университетінің оқу

үрдісінде пайдаланылды, оны ендіру туралы Акттар мен анықтама қағаздары растайды.

Диссертацияның негізгі мазмұны 26-дан астам еңбектерде жарияланды, соның ішінде: 1 монография, 3 мақала – Халықаралық ғылыми-практикалық конференциялар нәтижелері (1 – алыс, 1 – жақын шет елдері), 3 мақала – ҚР БҒМ БҒСБК-нің ұсынған республикалық ғылыми журналдарда, 1 – Scopus мәліметтер базасына кіретін шетелдік «Actual Problems of Economics» ғылыми баспасында жарық көрді.

ABILDAEV SULTAN TALASBAEVICH

Problems of competitiveness of regional economy: Theory and Practice

RESUME

on the Dissertation for the scientific degree of Doctor of philosophy (PhD) on specialty – Economy

Background research. Under the regionalization of the economy and the globalization of world markets of goods and services, the regions act as independent subjects of competition. They compete with each other for investment funds (public, private and foreign), attracting businesses-taxpayers, and for all the sources of resources and sales markets, while being independent entities at the national and international markets.

Sustainable development of the regions is possible only under favorable conditions of the country, such as the macro-economic environment, which can lead to growth, employment, stability, and the system of taxation and regulation to stimulate business development and creation new jobs. Most of the comparative advantages of the country are determined by the specificity of its regions, and effective national strategy of competitiveness requires accounting features of (both opportunities and weaknesses) regions.

For Kazakhstan, the problem of increasing competitiveness in the dynamic development of market relations has particular importance. Because the competitiveness of the national economy - is the total competitiveness of its businesses, manufacturers, territories, cities, regions, accordingly, one of the ways of economic growth is stimulating competitiveness in the level of the individual enterprise, industry, and region. In this regard, research the theoretical, methodological and practical issues of regional competitiveness of Kazakhstan's regions and making proposals for the improvement of the organizational and economic mechanisms is an actual problem.

The object of research is the regional competitiveness of Zhambyl region's subjects in comparison with other regions of the Republic of Kazakhstan.

The subject of research is the combination of social and economic relations that determine the regional competitiveness of Kazakhstan.

Purpose and objectives. The aim of the thesis is to develop recommendations and proposals to enhance the competitiveness of Zhambyl region of the Republic of Kazakhstan on the basis of systematic research questions of theory, methodology and practice of regional competitiveness.

To achieve this goal have been identified and solved **the following objectives:**

- explore the theoretical foundations of the competitiveness of the regional economy, generalize forms of competitiveness, and features of regional competitiveness;

- identify the factors of competitiveness in the context of the leading international practices; organize methodological approaches to the statistical measurement of competitiveness in the evolution of the original images;

- explore the socio-economic differentiation of the regions of Kazakhstan, analyze the economic environment and the competitive advantages of Zhambyl region, identify the problems of providing its regional competitiveness;

- assess the prospects of improving the competitiveness of Zhambyl region of Kazakhstan by improving the structural policy in the region based on its balanced development;

- propose a system of measures for the development of new competitive opportunities Zhambyl region, including through the establishment of the tourism cluster in the region and improve the quality of human capital based on the encouragement of his innovation.

The theoretical and methodological basis of research consists of: the evolutionary theory of economic development, the concept of national competitive advantages, the main provisions of the institutional theory, the concept of regional competitiveness. Also were used the methodology of the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), the methodology of the World Economic Forum (WEF), the methodology of the International Institute of Management Development (IMD), various indicators of international organizations and departments' Reports.

Scientific novelty determines that in the thesis investigated the main indicators of regional competitiveness and proposed the ways to improve them and effectively use in practice of Zhambyl region:

- on the base of theoretical research of the essence and nature of competitiveness highlighted the specificity of regional competitiveness within the classification of main types of competitiveness;

- study best international practices may identify the actual directions of an efficient regional policy in the country and how to solve the problems of regional development;

- systematized methodological approaches to the measurement of regional competitiveness by calculating the traditional indicators and integrated indicators;

- produced a comprehensive analysis of the competitiveness of Zhambyl region of Kazakhstan, which can assess not only immanent problems, and also the economic environment, with the competitive advantages of the region;

- identified new, innovative ways of improving the competitiveness of Zhambyl region of Kazakhstan by improving the structural policy of the region, its balanced development and creating a tourist cluster with the appropriate infrastructure;

- stimulating innovative activity and improving the quality of human capital of Zhambyl region considered and justified as a powerful reserve of competitive opportunities of the region.

The main provisions for the defense:

- Study the nature and essence of the competitiveness made possible to identify specificity of regional competitiveness, develop the author's summary classification of competition in 12 key criteria.

- Based on methodological approaches to systematic measurement of regional competitiveness made conclusion that despite the differences, they consist of the same main components – “drivers”.

- The study of socio-economic differentiation of the regions of Kazakhstan detected the negative effects of accelerated development of resource sector of the country.

- Designed SWOT-analysis has detected the strengths and weaknesses, external opportunities and threats of Zhambyl region.

- Refined innovative ways to improve the competitiveness of Zhambyl region based on installing elements of the BSC, stimulating innovative activity and improving the quality of human capital of Zhambyl region.

Theoretical and practical significance of research. Conclusions and suggestions made in the thesis can contribute to improvement the structural policy of the region, because the balanced development initiates the solution of sustainable and long-term dynamics of social and economic processes at the regional level; in the teaching relevant disciplines, in particular the "Regional Economics and Management" "Regional Competitiveness", "Management of the regional economy" and other disciplines.

The practical results of the dissertation research used in the activity Zhambyl region's Mayoralty, Katowice School of Economics (Katowice, Poland), in the educational process of Taraz State University after M.H. Dulati, as evidenced by the receipt of the relevant Acts and Acts of implementing.

The main content of the dissertation is reflected in the more than 26 works, including 1 monograph, 3 articles – the results of international scientific conferences (1 - in the far, 1 - in the near abroad), 3 articles – in national scientific magazines recommended by CCES MES, 1 - in international scientific journal «Actual Problems of Economics», included in the database of Scopus.